

Rehák Géza

„Szállodaiparunk és idegenforgalmunk fejlesztése tárgyában soron kívül teendő intézkedések,”¹ avagy a Kádár-korszak turizmusának első lépései

Jelen tanulmányban a szocialista viszonyok között kibontakozó magyar turizmus² kezdeti szakaszát, első eredményeit, sikereit illetve problémáit, buktatóit vizsgáljuk meg. Elsősorban a nemzetközi, beutazó turizmusra koncentrálnunk, a magyar állampolgárok külföldi utazásainak elemzésétől, bár a gazdasági és politikai szempontból is összefüggött a beutazások kérdésével, eltekintünk. A „tőkés idegenforgalomra” összpontosítunk, mivel alapvetően e mentén rajzolódott ki fokozatosan a kádári vezetés turizmussal kapcsolatos álláspontja.³ Tanulmányunkban hangsúlyozottan foglalkozunk a Balaton-part fejlődésével, fejlesztésével, mivel Budapest mellett az ország legfontosabb turisztikai fogadóterületét jelentette a korabeli szakemberek, politikai aktorok számára is.⁴ A forradalom le-

- 1 Lásd: MOL-M-KS 288. f 23/1957/4.ő.e. A Gazdasági Bizottság 10.121/1957. sz. határozata Szállodaiparunk és idegenforgalmunk fejlesztése érdekében soron kívül teendő intézkedésekről. 1957. február 1.
- 2 Míg az általunk vizsgált időszakban a turizmus mellett elsősorban idegenforgalom néven illették a tömeges és rendszeres békés célú, önkéntes utazást, illetve fogyasztást, később szerencsésebbnek tartották a lealacsonyító „idegen” megjelölés helyett a turizmus kifejezés használatát. A turista fogalmát időszakunkra vonatkozóan a következőképpen határozhatjuk meg: minden olyan személy, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra tekintet nélkül, aki egy másik külföldi állam területére lép be, mint ahol állandó lakóhelye van és ugyanazon 12 hónapos időszak folyamán ott legkevesebb 24 órát, és legfeljebb 6 hónapot tartózkodik, ha utazásának a célja nem bevándorlás, hanem: túrázás, szórakozás, sport, egészségi-, családi ok, tanulmány, vallásos zárandoklat vagy üzleti ügy. Lásd: 1964. évi 2. számú törvényerejű rendelet a turistaforgalom vámkönnyítéseiről szóló, New Yorkban 1954. június 4-én kelt Egyezmény, valamint az Egyezmény Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye, 1964. 72.
- 3 Dolgozatunk egy nagyobb szabású munka részét képezi, a Kádár-kori turizmus első éveinek leglényegesebb vonásait kívánja felvázolni. A kutatások alapvetően az MSZMP Központi Vezető Szerveinek adatkezelésében megőrzött dokumentumokat hasznosították. Így a pártállami vezetés előtt felmerülő, és súlypontinak tekintett kérdéseket figyelembe véve vizsgálhatjuk meg a turizmus fejlődésének e kezdeti időszakát, eltekintve több az idegenforgalomnak egyébként ugyancsak releváns vonatkozásától.
- 4 Budapest adta, és adja az egyetlen nemzetközi vonzerővel rendelkező hazai turisztikai „terméket”. Azonban mivel az ország legjelentősebb ipari centrumának számított, a szocializmus értékrendjében ez szolgáltatta elsődleges jelentőségét. Ezzel szemben a Balaton-part mai arculatában a 60-as évektől meginduló fejlődés meghatározó jelentőségű volt. Így vizsgálata sokkal inkább alkalmas a Kádár-kor turizmusának megjelenítésére.

verését követően 1956 őszen–telén, miközben a rezsim megítélése mind kül- és belföldön mélypontra süllyedt, a diktatúra restaurálásával egyidőben helyre kellett állítani a társadalmi békét, illetve az éleződő gazdasági válságot is kezelni kellett. Ezzel magyarázható a megtorlásokkal egyidejűleg a turizmusnak, a „béke útlevelének”⁵ felkarolása.

Az alapok

Az idegenforgalom szervezeti alapjainak lerakása, a belföldi, majd nemzetközi turizmus első hazai fellendülése a Horthy-korszakra tehető.⁶ A biztató fejlődést a második világháború, illetve az azt követő politikai változások törték meg. Előbb megsemmisült a turizmust szolgáló infrastruktúra jelentős része, majd a kommunista hatalomátvételt követően a szabad utazás legelemibb feltételei is megszűntek. A turizmus irányító szerve 1949-től a Közlekedés és Postaügyi Minisztérium lett, melynek VIII. Szállítmányozási és Idegenforgalmi Főosztálya alá rendelték az államosított IBUSZ-t⁷. A turizmusnak ekkorra pusztán létért kellett szivós harcot folytatnia. A kommunista hatalomátvételt követően ugyanis szinte kizárólagossá vált a munkásosztály szervezett, szakszervezeti üdültetése. A magán szállodákat, panziókat államosították, illetve nagyrészüket 1949-ben a SZOT Üdültetési Főigazgatósága kezelésébe adták.⁸ Ezzel a dolgozók nyaraltatását is egyetlen központ alá rendelték, a beutalási keretet mintegy tervutasításos módon vállalati, intézményi szintig lebontva. A belföldi üdültetés jelentős része a szocialista időszak alatt mindvégig ezen alapokon szerveződött.

A turizmus önállóságának felszámolását ideológiailag is alátámasztották. „Alig egy évtizede, hogy a dolgozó nép üdülhet a magyar tenger mellett. Azelőtt csak a nagybirtokosok, tőkésék, és kiváltságos egyének formáltak jogot maguknak a Balatonhoz. Ők teniszeztek partjain, vitorláztak tükrös vizén, vagy korcso-

5 Az idegenforgalom alakulása és fejlődése Magyarországon című munka fogalmaz például így. 290.

6 A turizmus gazdasági jelentősége az 1930-as években került előtérbe. A második világháború előtti tetőpontot az 1937-es év jelentette. Ekkor 383 000 külföldi kereste fel Magyarországot. A forgalomból származó bevétel (4–5 millió dollár körül mozgott) elérte az exportbevétel hét százalékát. A külkereskedelmi mérlegben már a harmadik helyen állt az idegenforgalomból származó bevétel. Az időszokról lásd bővebben: Kudar Lajos, Turizmusunk története dióhéjban. 19–30.

7 1902-ben alakult meg az Idegenforgalmi és Utazási Vállalat, majd 1927-ben alakult át Idegenforgalmi Beszerzési, Utazási és Szállítási Részvénytársasággá (IBUSZ). 1948-ban az IBUSZ kivételével minden idegenforgalmi szerv megszűnt, így kizárólagos jogokat szerzett az idegenforgalmi tevékenység bonyolítására. Lásd: Dr. Kovács László–Takács János, Az idegenforgalom alakulása és fejlődése Magyarországon 94–98.

8 „A második világháborút követő évtizedekre az első időszakban az államosítások és ezzel együtt a szakma megaláztatása és a szakma addigi jeles szereplői nagy részének az egzisztenciális tönkretétele volt jellemző.” Részlet Rubovszky András A rendszerváltozás hatása a magyar szállodaiparra című tanulmányából. In: Iván Gizella, Feketén, fehéren a turizmusról. 41.

lyáztak szikrázó jegén. A dolgozó népé csak a teher volt. Ha jött pusztítani a tatár, jött rabolni a török, a jogtól megfosztott nép védelmezte a parti kis falvakat. Kétszáz falu állt a török harcok előtt, mire visszavonultak, csupán 50 maradt meg, megtépázva, kifosztva. Hány egyszerű ember vére ömlött, hogy megvédje az urak kastélyait! Amikor még a Festetichek és hasonszórú társai uralták erre a föld legnagyobb részét, voltak utak ahova nem volt szabad lépni, voltak padok melyekre nem volt szabad ülni a keszthelyi vagy más balatonparti sétányokon. A Balaton, annak partjai, zöld ligetei ma már örökre és visszavonhatatlanul a magyar dolgozó népé. A felszabadulással a Balaton történelmében is egy új korszak nyílt. Ahol egykor kéjurak dőzsöltek, ma kéthetenként újabb üdülőcsoport váltja egymást.⁹ E rövid kitérő után térjünk át témánk szűkebb területére a belföldi munkás-üdültetésen túlmutató nemzetközi, mindenekelőtt tőkés turizmus kezdeteire.

A turizmus rehabilitálásának lehetőségét a Sztálin halálát követő enyhülés hozta el. Közismert, hogy ekkor megindult a kiútkeresés a korábbi évek elhibázott gazdaságpolitikájának csapdájából. Felismerve az idegenforgalom politikai és gazdasági lehetőségeit, megtörténtek az első, a nemzetközi turizmus előmozdítása érdekében tett szerény, de nem eredménytelen intézkedések.¹⁰ 1953-ban érkeztek az IBUSZ utazásszervezése keretében az első külföldi csoportok. A szocialista országokból a szervezett utazás 1955-ben indult meg. Ebben az évben már majd ötvenezren utaztak be az országba, az IBUSZ szervezésében pedig 13 080 személy 48249 vendégnapot töltött el. Ekkor kezdődött meg az előremutató, koncepciózus tervezés is, például elkészültek az első regionális vizsgálatok a balatoni üdülőterület fejlesztési lehetőségeiről. 1955. januárjában megalakult az Országos Idegenforgalmi Tanács az idegenforgalom elvi irányítása és az adigianál hatékonyabb koordináció érdekében.¹¹

9 Veszprémmegyei Népjátság (Továbbiakban: Népjátság), 1955. június 1. Első üdülők a Balatonparton. Az írás a továbbiakban a Keszthelyi Postás Üdülő életén keresztül mutatja be a minden igényt kielégítő gondoskodást. Az ország tragikus életkörülményeihez nyújt újabb adalékot a következő, többször hangsúlyozott megjegyzés: „Egyik fő program az étkezés. A változatos ételek, kifogástalanul elkészítve nagyon ízlenek a vendégeknek. Bőséges az ellátás. Vannak, akik már híztak is az egy hét alatt.”

10 Megszületett a 3010/1955. számú kormányrendelet az idegenforgalom újjáélesztési törekvéseinek első kézzelfogható jeleként. Ezt megelőzően az egyetlen előremutató változást a megyei tanácsok által alakított idegenforgalmi hivatalok jelentették. Elsőként az északi Balaton part területén a Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal alakult meg, ezzel is mutatva a térségben a turizmus korábban játszott szerepét. Az iroda 1951. március 1-én kezdte meg működését. Az első éveket a csendes szervezés jellemezte. Megkezdtek a későbbi fejlesztések alapjául szolgáló, természeti, és ember alkotta (épített és szellemi) adottságok számbavételét, valamint ezek megóvását. Lásd: Tar Kálmán, A Balatontourist első 50 éve. 11–13.

11 A Minisztertanács 3010/1955. (I.12) számú határozata alapján jött létre. Elnöke a közlekedési és postaügyi miniszter lett. A turizmus országos ügyei államigazgatásilag 1964-ig, az Országos Idegenforgalmi Hivatal létrejöttéig a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumhoz tartoztak. Ezt követően is ez a tárca látta el az ágazat felügyeletét. Dr. Kovács László–Takács János, Az idegenforgalom alakulása és fejlődése Magyarországon. 77.

1956-ban már jelentős forgalomnövekedésről számoltak be. „Nagy idegenforgalom a Balaton északi partján”, adta hírül a sajtó Veszprém megyében. „Csaknem 4000 külföldi turista látogatott már az idén a Balaton északi partjára, sokkal több, mint tavaly egész évben. Nagyon megnőtt az idegenforgalom a nyugati országokból: több mint négyszer annyian érkeztek már onnan a Balaton északi partjára, mint az elmúlt évben. A legtöbb külföldi vendég Franciaországból, Ausztriából és Svájcban jött.”¹² A korabeli számítások szerint 20 millió devizaforint bevételt hozott volna a turizmus ebben az évben, ha az októberi események nem szólnak közbe. „A magyar idegenforgalom ezt a lehetőséget a szálloda kapacitás lassú növekedése, valamint az utazási okmányok kezelési időtartamának lassú, de fokozatos csökkentése útján érte el”, állapította meg a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium előterjesztése már a forradalom leverését követően, 1957 februárjában.¹³ Tehát a turizmus irányításában is Nagy Imre első miniszterelnökségének enyhébb légköre hozta el az ágazat szakmai érdekeinek érvényesítési lehetőségét. A Kádár-rezsim a turizmus területén is, az 1953-tól megindult „olvadás” idején lerakott alapokon kezdte meg működését. Ebből a szempontból 1956 eseményei egyrészt rövid törést jelentettek,¹⁴ másrészt lehetővé tették, hogy 1957-től új történelmi helyzetben, a szükség hajtóerejével megerősítve folytatódhasson a megkezdett munka.

„Komoly mérvű politikai és gazdasági jelentőségére tekintettel szükségesnek tartjuk 1957. évre az idegenforgalom megindítását...”¹⁵

1956. decembere nem csak az ország elkövetkező évtizedeinek mindennapjai, hanem a Kádár-korszak idegenforgalma szempontjából is meghatározó. Ekkor még csak néhány kérdés dőlt el végérvényesen az ország jövőjét illetően, látszó-

12 Lásd: Népújság, 1956. július 6. Nagy idegenforgalom a Balaton északi partján. Jellemző, hogy míg a megelőző években szinte kizárólag az üdülés szó szerepelt a sajtóban, függetlenül a forgalom jellegétől, ettől az időszaktól kezdve ismét létjogosultságot nyert az idegenforgalom kifejezés, elsősorban a nemzetközi turizmus megjelölésére.

13 MOL-M-KS 288. f. 23/1957/4.ő.e. Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium, Előterjesztés a Gazdasági Bizottsághoz az 1957. évi idegenforgalomról. 1957. február 5.

14 A forradalom által elsöpört 1956-os második öt éves terv irányelvei között szerepelt az idegenforgalom fejlesztése. Igaz, az életszínvonal-politika célkitűzései között „elrejtve,” ugyanakkor az üdültetés szerepét kimondatlanul is háttérbe szorítva. „A szállodai szobák számát öt év alatt legalább 35 százalékkal, ezen belül az idegenforgalom követelményeinek megfelelő szobák számát mintegy kétszeresére kell növelni, részben úgy, hogy a régebben szállodai célokra szolgáló épületeket e célra vissza kell adni. Ezzel is elő kell segíteni a kölcsönös, turisztikai célú utazások növekedését.” Lásd: Népújság, 1956. július 27. Irányelvek a magyar népgazdaság fejlesztésének második öt éves tervéhez.

15 Lásd: MOL-M-KS 288. f. 23/1957/4.ő.e. Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium, Előterjesztés a Gazdasági Bizottsághoz az 1957. évi idegenforgalomról. 1957. február 5.

lag teljes volt a zűrzavar.¹⁶ 1956. december 5-én született meg a kádári pártvezetés első „hivatalos” állásfoglalása a pártállamiság jövőjéről az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának ülésén. A határozat fontos dokumentuma a hazai sajátosságokhoz alkalmazkodó – immáron az októberi megrázkódtatás is ide tartozik –, a múlt hibáival szakítani óhajtó szocializmusépítés meghirdetésének.¹⁷ Mintegy a későbbi Kádár-rendszer „születési anyakönyvi kivonata,” ekként pedig a turizmusra vonatkozóan is fontos megállapításokat tartalmaz. A dokumentum a Párt előtt álló legfontosabb feladatnak a megrendült gazdasági és politikai alapok helyreállítását tekintette.¹⁸ Ebben a súlyos történelmi helyzetben ült össze december 10-én¹⁹ a pártállamot restauráló vezetés új gazdasági koordinációs testülete a Gazdasági Bizottság. Az MSZMP Ideiglenes KB határozatait kellett átültetnie a gazdaságpolitikai gyakorlatba.

Ebbe a munkába illeszkedett az ugyancsak december 10-én kelt előterjesztés, mely a „szállodaiparunk és idegenforgalmunk tárgyában soron kívül teendő intézkedésekről” szólt.²⁰ Az anyag megállapította, hogy az utóbbi hetek eseményei Budapest amúgy is csekély szállodai férőhelyeinek mintegy 50 százalékát használhatatlanná tették. Ez „megbénítja az utóbbi két évben fejlődésnek indult jelentős devizabevételt biztosító idegenforgalmunk fenntartását és ennek következtében az egyre fontosabbá váló eddigi valutabevételek elérését és annak szükségzerű növelését.”²¹ Ezért elengedhetetlennek tartotta a korábbi években Budapesten különböző célokra igénybe vett szállodák, és a Balaton mellett az Államvédelmi Hatóság által elfoglalt üdülők mihamarabbi visszaszolgáltatását az idegenforgalom céljaira.²²

Eközben a turizmus lebonyolításában leginkább érintett szervek (Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium, Belügyminisztérium, Belkereskedelmi Minisztérium, Külügyminisztérium) bevonásával tartott értekezlet azt vizsgálta, milyen további intézkedések segítségével lehetséges az 1957-es szezont megmenteni, miáltal

16 A kezdeti nehézségeket tanúsítja, hogy az SZKP KB Elnöksége Magyarországra vezényeltetett 40–50 pártfunkcionáriust a rendteremtés elősegítése érdekében. Lásd: Huszár Tibor, Kádár II. 7.

17 Lásd: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. 20.

18 Uo. 18–23.

19 „Vámi nem lehetett. A halasztás az adott politikai és gazdasági helyzetben lehetetlen volt. Az ésszerű korrekciók egész sora került a kormányiszervek elé.” Berend T. Iván, Gazdasági útkeresés 1956–1965. 80.

20 MOL-M-KS 288. f. 23/1957/4.ö.e. Előterjesztés a Minisztertanács részére, Szállodaiparunk és idegenforgalmunk fejlesztése tárgyában soron kívül teendő intézkedésekről. 1956. dec. 10.

21 Uo.

22 Az indítvány az ingatlanok átadására igen szoros, pár napon belüli határidőt szabott. Ennek igazolására megállapította, hogy a javasolt üdülők átadása évenként mintegy 6–700 ezer dollárnak megfelelő devizabevételt eredményezhet. Az anyag végül a pártállami gyakorlatnak megfelelően a Gazdasági Bizottságnál landolt, amely az előterjesztésben foglaltakat, minimális módosításokkal 10.121/1957. számú határozatában „kormánydöntéssé” tette. Lásd: MOL-M-KS 288. f. 23/1957/4.ö.e. A Gazdasági Bizottság 10.121/1957. sz. határozata Szállodaiparunk és idegenforgalmunk fejlesztése érdekében soron kívül teendő intézkedésekről. 1957. február 1.

„az adott helyzetben korlátozott mennyiségű valuta kitermelése elérhető lenne.”²³ A grémium által levont következtetéseket, javaslatokat a Gazdasági Bizottság 1957. február 18-i ülésén tárgyalta meg. Az illetékesek szerint figyelembe véve a férőhely-kapacitást az IBUSZ 100–120 ezer vendégnapot tudott volna bonyolítani. Ennek megvalósítását azonban több tényező is akadályozta. Az utazásszervezés igencsak késve indulhatott meg az októberi események folytán, figyelembe véve, hogy a külföldi utazási irodák a társasutazásokat már az előző év október, novemberében összeállították. A megfelelő forgalom realizálásának másik akadályozó tényezőjeként az adminisztratív korlátozásokat, a vízumkiadás egyedülállóan hosszú időtartalmát jelölték meg. A procedúra legalább egy hónapot vett igénybe, így a szocialista országok viszonylatában is az egyik legelzárkózottabb országnak számítottunk.²⁴ Ezért az előterjesztés javasolta, hogy a Belügyminisztérium a politikai feltételek kedvezőbbé válásáig is biztosítsa a két héten belüli vízumkiadást, ami csak a nyugatnémet viszonylatban emelkedhet három hétre, illetve tegyék kulturálttá a turisták vám- és határrendészeti ellenőrzését.²⁵

A javaslatokat a Gazdasági Bizottság támogatta. „Az idegenforgalom komoly mérvű politikai és gazdasági jelentőségére tekintettel szükségesnek tartjuk 1957. évre az idegenforgalom megindítását és az ehhez szükséges előfeltételek megteremtését, természetesen oly módon, hogy az idegenforgalmi érdekeket alárendeljük az állam biztonsága szempontjainak,” szövegezte a határozat. Ennek szellemében – annak ellenére, hogy a megvalósítás feltételei korántsem voltak adottak –, kifejezésre juttatták, hogy az IBUSZ bonyolítson 100–120 ezer vendégnapot. Lehetőleg oly módon, hogy ennek 60–70 százalékát a kapitalista országok adják a tervezett devizális bevételek elérése érdekében.²⁶ Az állam biztonsági szempontjainak figyelembe vétele pedig azt jelentette, hogy a magyar szervek a tőkés kereslet körében is disztingválni óhajtottak. Az IBUSZ számára meghatározták, hogy a beutazókat elsősorban a skandináv országokból, majd Anglia, Franciaor-

23 MOL-M-KS 288. f. 23/1957/4.ő.e Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium, Előterjesztés a Gazdasági Bizottsághoz az 1957. évi idegenforgalomról. 1957. február 5.

24 Míg a nyugati országok között legtöbb helyen már megszüntették a vízumkényszert és a baráti államok köréből a Szovjetunió, Csehszlovákia, Lengyelország 2-3 napon belül külképviseletei útján turista vízumot adott ki, addig Magyarországon a szükséges dokumentum kiállítása 2-3 hetet vett igénybe. A forradalmat követő szigorító intézkedést követően további 2-3 héttel növekedett az elbírálási időtartam. Uo.

25 Uo.

26 A kényszerű optimizmus, illetve az előző év eredményei arra ösztökélték az illetékeseket, hogy a kedvezőtlen körülményeket feledve a nemzetközi turizmus további növekedésére számítsanak. Lásd: Érdekes elgondolások az idegenforgalom növelésére. Középdunántúli Napló (Tóvábbiakban: Napló), 1957. február 15. A cikk beszámol róla, hogy a nyárra, nagy idegenforgalomra számítanak a Balaton-parti üdülőhelyeken, ezért az illetékesek körében felmerült, hogy a növekvő igények kielégítésére „a szervezett üdültetésre nem jól használható kisebb balatonparti villákat nagyobb külföldi családoknak, vagy kisebb társaságoknak adnák ki.”

szág, Olaszország területéről toborozzák. Emellett számoltak a Kanadában, Dél-Amerikában, Egyesült Államokban élő korábbi magyar állampolgárokkal is, de elővigyázatosságból csak az 1938 előtt kivándoroltaknak kívánták lehetővé tenni, hogy a Magyar Népköztársaság területére lépjenek. Ausztria és Svájc esetében pedig kiemelték, hogy onnan csak születetett állampolgárok érkezhettek.²⁷ Ugyanakkor egy születőben lévő, újfajta politikai érzékenységről tesz tanúbizonyságot annak kimondása, hogy a belügyi szervek tegyék kulturálttá a turisták vám- és határrendészeti ellenőrzését, a külföldiek személyi motozását pedig csak a legszükségesebb esetekre korlátozzák.²⁸

Az erőfeszítések eredményeképpen 1957-ben 76 000-es beutazást sikerült elérni, ami az 1956-os forgalomnak csak mintegy 60 százalékát tette ki. Ráadásul a tőkés forgalom részesedése a 20 százalékot sem érte el, és míg 1956-ban 11 600 kapitalista vendég érkezett az IBUSZ-on keresztül, a következő évben az utazási vállalatnak mindössze 2700 nyugati turistát sikerült az országba csábítania.²⁹ A tervezett forgalom tehát alaptalan reménynek bizonyult, de figyelembe véve, hogy min ment keresztül az ország, ezt is komoly eredményként értékelhetjük.³⁰ A gazdasági, politikai helyzet azonban – mint láthattuk – egyaránt sürgetővé tette a tőkés idegenforgalom megindítását, illetve jövőbeli fejlesztését.³¹ A sajátosan pragmatikus kádári országvezetési elvek ily módon jelentkeztek kezdetektől a turizmus területén is.

27 Azaz lényegében rangsorolták a kapitalista országokat, illetve turistáikat a szocialista rendrel való veszélyesség szempontjából. Így történhetett meg, hogy a „Horthy-fasiszta és magyar kapitalista-földesúri” ellenforradalom, valamint a nemzetközi imperializmus fészkeként tekintett Nyugat-Németország a fenti felsorolásból kimaradt. MOL-M-KS 288. f. 23/1957/4.ő.e. Gazdasági Bizottság 1957. február 18-ülés. 10.142/1957. sz. határozat az 1957. évi idegenforgalomról. 1957. március 2.

28 Uo.

29 Lásd: MOL-M-KS 288. f. 23/1960/15.ő.e. Előterjesztés a Pénzügyminisztérium Kollégiumához, Idegenforgalmunk helyzete. 1960. szeptember 6.

30 Ne feledjük azt sem, hogy 1957 folyamán a hatalom gyors stabilizálódása után a balra tolódás figyelhető meg. Az októberi események ártértekélese egyre erőteljesebben hangsúlyozta a nyugaton szerveződött reakciós erők, a „nemzetközi imperializmus” szerepét is. Lásd: Berend T. Iván, Gazdasági útkeresés 1956–1965. 17–23. Huszár Tibor, Kádár II. 30–34.

31 Kádár 1957-es magabiztos fellépését a baráti országok jelentős gazdasági segítsége, szabad devizás hitelek tették lehetővé. Lásd: Földes György, Az eladósodás politikatörténete 1957–86. 24. Ami az idegenforgalom politikai vonatkozásait illeti, a turizmusnak, mint a népek, és országok békés érintkezésének felkarolása hozzájárulhatott a kádári vezetés negatív megítélésének enyhítéséhez. Ennek felismerését elősegíthették Kádár külpolitikai nézetei. Lásd: Földes György, Kádár János külpolitikai nézetei 1957–67. 135–136.

„Ide rövid idő alatt egész kis Svájcot tudnánk varázsolni...”³²

A turizmusban rejlő lehetőségek felismerésével hazánk korántsem volt egyedülállóan tekinthető a keleti blokkon belül. Ekkortájt fordult hasonló megfontolásokból az idegenforgalom fejlesztéséhez több elsőrendű természeti adottságokkal rendelkező szocialista ország. (Például: Jugoszlávia, Bulgária, Románia.) A figyelmesebbek érzékelték, hogy a hazánkban kibontakozó szemléletváltás, illetve a nemzetközi tendencia egyaránt a korábban elhanyagolt ágazat esélyeit gyarapítja. Hamarosan az idegenforgalmat már „újabb népgazdasági ágazatként” emlegették.³³ Ezzel egy időben megszületett a terület fejlesztését alátámasztó, nélkülözhetetlen ideológiai konstrukció is: „A szocialista országok által a tőkés országok viszonylatában folytatott idegenforgalom, a szocialista építés vívmányainak, eredményeinek, a szocialista társadalom kultúrájának és békeszerető törekvéseinek közvetlen, meggyőző erejű bemutatása, mely hozzájárul a nemzetközi munkásmozgalom erőinek növekedéséhez. Nem lehet kétséges, hogy a szocialista fejlődés útján haladó Magyarország sokkal magasabb szintet is elérhet jól szervezett, kellő szakszerűséggel előkészített és bonyolított idegenforgalmával – annak minden téren elérhető eredményeit tekintve –, mint a tőkés Magyarország, mely, mint mindenben ezen a téren is rablógazdálkodást folytatott és nem juthatott túl az uralkodó osztályok szűk körű érdekszempontjain.”³⁴

A turizmusnak szánt új gazdasági-politikai szerepnek megfelelően értékelődött fel a Balaton-part is, amely Budapest mellett hagyományai, természetföldrajzi adottságai alapján is leginkább megfelelt az idegenforgalommal szemben újonnan támasztott elvárásoknak.³⁵ Központi földrajzi fekvése folytán nem csak

32 Lásd: Napló, 1957. augusztus 7. Jegyzetfüzettel Hévíztől – Aligáig. A címben szereplő gondolat Debreceni Sándortól, a ma is híres badacsonyi Kisfaludy-ház korabeli vezetőjétől hangzott el, a következőképpen. „Tudják... ide rövid idő alatt egész kis „Svájcot” tudnánk varázsolni, csak erre a dombra kellene egy ezerszemélyes szállodát építeni és lentről függővasutat indítani.” Sokat elárul az ekkori reményekről, hogy az újságírók egyetértettek a vendéglátóipari egység szakemberével. „És egy picit a jövőbe is nézünk, mert amit Debreceni mond, talán megvalósul,” jegyezték meg.

33 Lásd: Bebrits Lajos, Javaslat hazánk idegenforgalmi lehetőségeinek kihasználására. MOL-M-KS 288. f. 23/1959/2.ő.e. 1958. november 18. „A Bulgáriából hazatért magyar Párt- és Kormányküldöttség nyilatkozata és a kormány eddigi intézkedései arra utalnak, hogy az idegenforgalom jelentőségét hazánkban is felismerték. A bolgár példa követése nálunk is azt eredményezheti, hogy az idegenforgalom mintegy újabb népgazdasági ágazat léphet elő.” Vagy Tischler János, Az Onódy-ügy, 1964. In: „Hatvanas évek” Magyarországon. Onódy Lajos esete hűen tükrözi a megnyíló lehetőségeket ügyesen kihasználó káder felemelkedését, majd a rendszer korlátoltságából eredő bukását.

34 Bebrits Lajos, Javaslat hazánk idegenforgalmi lehetőségeinek kihasználására. MOL-M-KS 288. f. 23/1959/2.ő.e. 1958. november 18.

35 Erről lásd: „Szocialista hazánk gazdasági erőforrásainak olyan nagyszerű lehetőségét nyújtja a Balaton, amit nem hagyhatunk számításunkon kívül sem az egyre növekvő idegenforgalom szinte európai méretű kifejlődésénél, sem a következő időszak gazdasági tervezésénél...” Napló, 1957. február 27. A Balaton varázsa.

a belföldi vendégek számára, hanem külföldiek ezreinek is kellemes üdülést nyújthatott, s így nagymértékben alkalmasnak tűnt az ország devizabevételeinek számottevő növelésére, a fizetési mérleg javítására.³⁶ Ugyanakkor, mint láthattuk a „felszabadulás” után akárcsak az idegenforgalom egésze a Balaton sem fejlődhetett lehetőségeivel arányban.³⁷

A Balaton-part tervszerű fejlesztésének első lépéseként 1957-ben újjáalakították a Balatoni Intéző Bizottságot (BIB)³⁸ a beruházások egységes irányítása, koordinálása érdekében. Azonban feladata ellátásához az új szerv nem kapott megfelelő jogköröket így a rendelkezésre álló csekély összegek is szétszórtan, sokszor ötletszerűen kerültek felhasználásra. Ezt felismerve a KB Gazdasági Bizottsága döntése 1958-tól a Balatoni Intéző Bizottságot a Balaton térségében önálló beruházó-hatósági jogkörrel ruházta fel.³⁹ Ez azt jelentette, hogy az idegenforgalmilag hasznosítandó területek fejlesztéséről a BIB a népgazdasági terven felül külön tervfejezetben, mint önálló tervhatóság rendelkezhetett.⁴⁰ Ezzel párhuzamosan még 1957-ben az Építésügyi Minisztérium is tervbe vette a forradalmat megelőző regionális vizsgálatok folytatását, a jövőben turisztikai szempontból súlyponti szerepet betöltő területek, települések meghatározására. A regionális terv előkészítése immár a Balatoni Intéző Bizottsággal együttműködve folytatódhatott.⁴¹

36 MOL-M-KS 288. f. 23/1958/9.ő.e. Közlekedési- és Postaügyi Minisztérium, Előterjesztés a Gazdasági Bizottsághoz a Balatoni Intéző Bizottságról. 1958. szeptember 9.

37 Jakab Sándor az Országos Idegenforgalmi Tanács titkára erről a következőket mondta a fejlesztések „hivatalos” megindításakor: „A felszabadulás előtt a Balaton és környéke a szűk uralkodó úri réteg kizárólagos birtoka volt, a dolgozó tömegek kiszorultak élvezetéből. A felszabadulást követő években a tavat a dolgozó nép vette birtokába, azonban népgazdasági terveinkben a Balatonkörnyék fejlesztése nem kapott megfelelő helyet.” Lásd: 1958. április 9. Hogy szebb legyen a magyar tenger!

38 A BIB 1931-ben jött létre először az egységes, központi fejlesztések irányító szerveként. Ekkor lényegében ugyanezen funkciókkal élesztették újjá. Az újjáalakuló testület működését illúzióktól sem mentes remények előzték meg. Lásd: Napló, 1957. február 12. Füred a Balaton-part székhelye. Megalakult a BIB, tavunk „remélhetőleg nagyhatalmú és erejű intézőbizottsága.” Vagy Napló, 1957. április 7. Megkezdte munkáját a BIB. „Az egész Balaton vidéken óriási várakozással tekintenek a BIB működése elé”... szöveg a kommentár.

39 MOL-M-KS 288. f. 23/1958/9.ő.e. A Gazdasági Bizottság 1958. október 1-i ülése. Határozat a Balatoni Intéző Bizottságról.

40 Ebben az időszakban a gazdaságpolitika egészére jellemző a tervezési-jóváhagyási mechanizmus centralizálásának kontra decentralizálásának vizsgálata, az optimális szervezeti keretek keresése, illetve a beruházási hatékonyság növelése érdekében tett részleges korrekciók sora. Lásd: Berend T. Iván, Gazdasági útkeresés 1956–1965. 124–127.

41 A Balaton-környék regionális tervének hivatalos közzétételére az 1023/1963 (IX.21)-as kormányhatározatban került sor, azonban lényegében már az 50-es évek végétől az abban foglaltak szerint fejlesztették az egyes településeket. Lásd: 1023/1963 (IX.21) kormányhatározat a Balaton-környék regionális tervnek jóváhagyásáról. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye, 1963. 166–167. A Napló már 1960. május 29-én arról számolt be, hogy elkészült az északi part fűrdőhelyeinek regionális fejlesztési terve.

Ezekon az alapokon indulhatott meg a Balaton-part tervszerű turisztikai fejlesztése. A szerv évi 30–40 millió forintos kerettel rendelkezett, amelyet az elkövetkező években az immáron másfél évtizede megrekedt infrastrukturális fejlesztés alapjainak lerakására fordított.⁴² 1957-ben megkezdték a partrendezést, a partvédő művek kiépítését, azaz a Balaton „körbebetonozását,” a vízellátás, szennyvíztisztítás megoldását, a közvilágítás kiterjesztését, a tó vidékének könnyebb megközelíthetőségét lehetővé tevő vasúti és közúti fejlesztéseket, a strandok kiépítését.⁴³ Ahhoz azonban, hogy a tó és a környező települések, a korabeli európai színvonalat akár csak megközelítsék, ami a kulturáltságot, a szolgáltatási nívót illeti, sokkal nagyobb arányú és átfogóbb infrastrukturális beruházásokra lett volna szükség.

A bürokratikus azonban gazdaságszervezés talán ezen a téren rendelkezett a legnagyobb fogyatékossgal. A beruházások döntő hányada a kézzelfogható anyagi javak előállítására alkalmas „termelőszférába” jutott, ezen belül is az ipari-nehézipari fejlesztés prioritást élvezett.⁴⁴ Ez a fogyatékossg fokozottan érvényesült az 1956-ig terjedő időszakban. 1957-ben a forradalom hatásaként a lakossági szolgáltatások fejlesztésének beruházási aránya a korábbiakhoz képest ugrásszerűen megnövekedett. Ez azonban átmeneti „fellángolásnak” bizonyult. A Tervhivatal ennek szellemében a második hároméves terv előkészületei során már prognosztizálta, hogy a termelő beruházások kerülnek előtérbe. A szolgáltatásfejlesztés mos-

42 A Balaton part fejlesztése érdekében, az érintett párt és állami szervek bevonásával tartott 1958. áprilisi balatonfüredi tanácskozáson a fejlesztések szükségességének kinyilvánítása mellett kifejezésre juttatták, hogy a beruházásokat komplex módon kell kezelni és végrehajtani. Ez pedig megköveteli, hogy egységes, megfontolt, átfogó terv alapján alakítsák ki az egyes éves programokat. A Balaton újszerű kezelésének országos jelentőségét volt hivatva kifejezni, hogy a kormány a népgazdasági terv törvényerejére emelte a BIB addigi kezdeményezéseit és 1958-ra 20 millió forintos beruházási hitelkeretet hagyott jóvá a legsürgősebb hiányok pótlására. A hároméves terv hátralévő éveire további 40-40 millió forintot hagytak jóvá a legsürgetőbb feladatok megvalósítására. Lásd: Napló, 1958. április 9. Hogy szebb legyen a magyar tenger!

43 A sajtó folyamatosan beszámolt az előző időszakhoz képest nagyszabású munkálatokról. Csak néhány példa: „Tihanyban a lakosság és az üdülők ötven éves vágya teljesült, mert a fürdőtelepen már kandeláberek ontják egész éjjel a világosságot.” Napló, 1957. augusztus 8. Jegyzetfüzettel Hévíztől–Aligáig. Másfél millió forintos költséggel megkezdték Tihanyban a vízvezeték-bővítési munkálatokat. „A nagyarányú beruházás befejezésével a Tihanyi félsziget vízellátása teljes egészében megoldódik.” Napló, 1958. május 18. Hírek. Hatszázezer forintos költséggel megkezdik a Badacsonyi vízellátásának megjavítását szolgáló beruházásokat. „A munkák végleges befejezésével teljes egészében megoldódik Badacsonyi vízellátása.” Napló, 1958. május 27. Hírek. „A környező források vízének felhasználásával oldják meg a Balaton északi partján a vízellátást. Elsőnek Balatonfüreden kezdték meg a munkát...Balatonfüreden az idén négyszázezer forintot fordítanak partfalépítésre.” Napló, 1959. április 3. Hírek.

44 A legalapvetőbb fejlesztések elmaradása a marxizmus politikai gazdaságtanból következett, mivel különbséget tett „produktív” és az „improduktív” tevékenység között. A szolgáltatásokat „nem termelő szférának tekintették”, a bürokratikus gazdaságirányítás gyakorlóinak szemszögéből pedig mindig akadtak sürgősebb feladatok, mint a nehezen kontrollálható tercier szektor fejlesztése. Lásd: Kornai János, A szocialista rendszer. 201–202.

toha helyzete pedig a későbbiekben sem javult. Ezen a téren a Kádár-rendszer megrekedt az 50-es évek elejének színvonalán.⁴⁵ Ez az idegenforgalom fejlesztését illetően hatalmas hátrányt jelentett, ugyanis a turizmus sokoldalú feladatait csak a lakossági infrastruktúrára alapozottan tudta volna kifogástalanul ellátni.⁴⁶ Így hiába kezelték látszólag kiemelten a Balaton-part korszerűsítését, ez a fentiek következtében csak a regionális tervezés folyamán fontosnak minősített területeket érintette, és ott is csak a legegyszerűbb feltételek megteremtését jelentette.⁴⁷

Baltoni Riviéra kontra realitások

A meginduló beruházásokkal párhuzamosan, ha lassan is de évről évre növekedett a hazánkba érkező külföldi vendégek száma, ami bizakodásra és újabb fejlesztésekre adott lehetőséget és okot.⁴⁸ Ugyanakkor, mivel a gazdaság egészét tekintve az 50-es évek végétől ismét növekedtek a feszültségek, újból előtérbe került a kiútkeresés a visszatérő gazdasági zavarokból, illetve az alternatív devizaszerzési források felkutatása.⁴⁹ Ettől nem függetlenül sor került a turizmus

45 Berend T. Iván, Gazdasági útkeresés 1956–1965. 207–212.

46 A turisztikai infrastruktúra ugyanis az alpinfrastruktúrára épülő tárgyasult és szellemi turisztikai szolgáltatások összessége, melyeket a turista a motivációtól az utazás befejezéséig igénybe vehet, ugyanakkor a helyi lakosság által is használható. Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005–2013, 162.

47 Alig, hogy 1957-től megindult az infrastrukturális lemaradás felszámolása, 1958. júniusában Déri Tibor a BIB főtitkára kényszerű kompromisszumokra tett célzást: „a Balaton fejlesztési tervében azt a szempontot követik, hogy inkább a jelentősebb üdülőhelyeket bővítik, és különös gondot fordítanak a csatornázásra, amely egyben megoldja a Balaton szennyeződésének problémáját is.” Komlósi József a meglévő létesítmények jelentős részét birtokló Országos Üdülővendéglátóipari Vállalat igazgatója pedig hozzátette: kevés a beruházási lehetőség ezért inkább egyes üdülőhelyeken, különösen Tihanyban, Badacsonyan és Keszthelyen a színvonal kiemelt emelésére törekednek. Lásd: Napló, 1958. június 3. Ötvezer vendég a baráti országokból. 1959. áprilisában pedig a következő rövid hírt közölte a helyi sajtó: „Az idén a Balatonnak a nagyobb látogatottságú üdülőtelepeit, mint például Balatonfüredet, Balatonalmádit, Badacsonyt fejlesztik nagyobb mértékben. A távlati tervek szerint a következő években mind nagyobb összegeket kapnak a fejlesztésre a kisebb üdülőtelepek is.” Napló, 1959. április 3. Hírek

48 Míg 1957-ben csak 76 000-en érkeztek hazánkba, 1958-ban 153 000-en, 1959-ben pedig már majdnem 190 000-en. A kapitalista országokból érkező turisták száma évről évre 10 000-es nagyságrenddel növekedett. (1957-ben 15 000, 1958-ban 26 000, 1959-ben 36 000 fő.) Az IBUSZ még ennél is gyorsabban tudta gyarapítani tőkés forgalmát. Az 1957-es 2700 fő 1958-ra majd duplájára, 4900-ra 1959-ben pedig több mint 11 800-ra nőtt, ami majd két és félszeres emelkedést jelentett egy év alatt. Lásd: MOL-M-KS 288. f. 23/1960/15.ö.e. Előterjesztés a Pénzügyminisztérium Kollégiumához, Idegenforgalmunk helyzete. 1960. szeptember 6.

49 Az 1958-tól induló 3éves tervben elsődleges célul tűzték ki a fizetési mérleg egyensúlyba hozatalát. Az egyensúly irányába mozdulást azonban csak 1958-ban tudta a gazdaság teljesíteni, inkább az 1957-ben felhalmozott készleteknek köszönhetően. Ezt követően ismét jelentős külkereskedelmi passzívum keletkezett. Lásd: Földes György Az eladósodás politikatörténete. 24–30, illetve Berend T. Iván, Gazdasági útkeresés 1956–1965. 91–111.

alaposabb vizsgálatára is, annak tisztázására, hogy melyek a legsürgetőbb beruházási feladatok, illetve milyen kilátásai vannak a szektornak, mivel járna valójában a turizmus „újabb népgazdasági ágazattá” fejlesztése. Az első következtetések semmi jóval nem kecsegtettek:

„Idegenforgalmunk mai felkészültsége nem teszi lehetővé nagyobb arányú idegenforgalom lebonyolítását sem belföldi sem külföldi vonatkozásban,” állapította meg a Gazdasági Bizottság elé terjesztett anyag 1959-ben. Ekkor voltak kénytelenek a szakemberek igazán szembesülni azzal, hogy a szocializmus elmaradása hatalmas, illetve az eltelt évtizedben a turizmus kondíciói csak rosszabbodtak. A forgalom fokozásának legegyszerűbb feltételét jelentő fogadóképesség, a szállodahelyzet-közművesítés tragikus állapotról árulkodott. Szállodáink száma 1957-re az 1938. évihez viszonyítva 86 százalékkal, a férőhelyek száma 60 százalékkal csökkent.⁵⁰ Részben a háború nem pótolta pusztításai miatt, részben a kommunista vezetésnek a kérdés irányába mutatott addigi közömbösségéből fakadóan. Külföldiek elhelyezésére a meglévő kapacitásnak is csak mintegy 50 százaléka volt alkalmas.⁵¹

Így a Közlekedés és Postaügyi Minisztérium kényszerűen konstataálta, hogy új szállodák építése akkor is szükséges, ha a várt komolyabb külföldi idegenforgalom valamilyen oknál fogva mégsem következne be, ugyanis az adott helyzetben még a belföldi igények sem elégíthetők ki. A remélt növekedést illetően úgy számoltak, hogy 1961–65 között évenként mintegy 400 000-es külföldi vendégnap lenne bonyolítható, persze ehhez a szállodai férőhelyek mintegy 2000 szobával emelése szükségeltetett.⁵² Ahhoz, hogy az ország kamatoztatni tudja az

50 MOL-M-KS 288. f. 23/1959/7.ő.e. Közlekedés és Postaügyi Minisztérium, Az idegenforgalom fejlesztése. Előterjesztés a Gazdasági Bizottsághoz. 1959. május 26. Míg Ausztriában 10 000 főre 275, Olaszországban 110 szállodai férőhely jutott, addig nálunk mindössze 14.

Országos szállodai adatok			
Év	1937	1957	1937=100 %
Szállodák száma	1,764	240	13,6
Szállodai szobák száma	19,830	5,661	28,5
Férőhelyek száma	34,771	13,796	39,7

51 Az 1958-as szezont megelőzően az Országos Üdülővendéglátó Vállalat vezetője egy sajtótájékoztató keretében maga is beismerte a „nyilvánosság” előtt a lesújtó adatokat. Komlósi elvtárs elmondta, hogy a Balaton körül 1200 szállodai férőhely van a belkereskedelem kezelésében, ami négyszáz pótágygal növelhető. „Ez bizony elég kevés. Tekintetbe kell venni azt is, hogy az ezerkétszázból mindössze csak körülbelül hatszáz férőhely olyan, ami a külföldi igényeket is kielégíti,” szölte a tudósítás. Napló, 1958. május 23. Több szállodai szoba – jobb ellátás várja a vendégeket a Balaton partján.

52 A bürokrata-voluntarista gazdaságszervezésre jellemzően határozták meg a turizmus célszámait. A 400 000 vendégnapot a további számításokhoz nemes egyszerűséggel két egyenlő részre osztották, így a hivatalosan tervezett megoszlás: baráti államokból 200 000, kapitalista államokból 200 000. A kapitalista országokból 50 000 vendégnap egyéni utazásból, 150 000 társas utasokból várható, mondták ki anélkül, hogy ezt bármivel alá tudták volna támasztani. Ennek alapján végeztek további számításokat a szállodai beruházás gazdaságosságáról. Kapitalista vi-

utóbbi időben jelentősen felértékelődött idegenforgalomban rejlő politikai és gazdasági előnyöket, összehangolt fejlesztésekre, illetve nagyobb összegre van szükség, figyelmeztették a gazdaságpolitikai döntéshozókat. Azonban azt már ekkor nagy bizonyossággal lehetett tudni, hogy a kiigazító jellegű hároméves tervet követően a második ötéves tervben ismét óhatatlanul nekilödulő iparosítás nem sok beruházási forrással kecsegtetett az ideologikus szempontok miatt alárendelt szféráknak.

Ezt figyelembe véve kell értékelnünk az idegenforgalmunk „erőteljes, de reális, illúziómentes fejlesztése” érdekében tett javaslatokat. Ennek szellemében a következő ötéves tervben Budapesten 900 olyan szoba létesítését ajánlották, amely kulturált, színvonalas szolgáltatásaival külföldiek elhelyezésére is alkalmas. Az 1965–75-re szóló távlati tervezés során különös figyelmet kívántak szentelni Budapest gyógyvizeire, végső célként fürdővárossá kiépítését megjelölve. Emellett a Balaton további fejlődését is biztosítani kellett valahogyan. Ezzel kapcsolatban a tervezet sokkal visszafogottabban fogalmazott. A férőhelyhiány megszüntetésére: „nem nagy befektetést igénylő, de nívós elhelyezést biztosító moteleket kell létesíteni.” Emellett camping táborok nyitásával kívánták a várt forgalomnövekedés szállásigényét biztosítani.⁵³ A Balaton forgalmát a 70-es évek közepéig az olcsóbb motelek és turistaszállók segítségével megoldhatónak vélték. A tó mentén nagyobb beruházást csak ott tartottak szükségesnek, illetve elképzelhetőnek ahol biztosítható az egész évi kihasználtság. Így a gyógyvízzel egyaránt rendelkező Balatonfüred és Hévíz jött szóba a jövőbeli szállóépítés szempontjából. Emellett az anyag kiemelte a „külföldiek által látogatott területeken” a kulturáltság további növelésének szükségességét. Ezen alatt egyrészt a már említett fejlesztések folytatását (közvilágítás, vízhálózat) illetve a növekvő

---

szonylatban összesen 1 650 000 dollár, azaz 19 371 000 devizaforint éves bevételt tartottak lehetségesnek. Ehhez hozzáadódott volna a baráti államok vonatkozásában keletkező bevétel, azonban ezt nem tekintették tényleges hozamnak a kölcsönösségi viszony miatt. Így végül arra a következtetésre jutottak, hogy egy 300 szobás szálloda 18 év alatt térül meg. Azonban a szállodai beruházás dollár kitermelési mutatója – tették hozzá –, előnyösebb, mint bármely más export. „Az idegenforgalom fejlesztésére fordított befektetés tehát végül is megtérül,” vonta le a végkövetkeztetést némiképp lelkesedést apasztóan az előterjesztés. A prognózisok utóbb természetesen tévesnek bizonyultak. Ugyan 1964-ben, kapitalista viszonylatban valóban nagyjából 200 000-en érkeztek, a szocialista országokból azonban már 1,1 millióan. A kapitalista forgalom pedig nem 19 millió, hanem majdnem 100 millió devizaforint bevételt hozott. Utóbbira lásd: MOL-M-KS 288. f. 5/370. ö.e. Jelentés a Politikai Bizottságnak, Idegenforgalmunk helyzete és fejlesztésének elvei. 1965. július 13.

53 Ekkortájt fedezték fel a kis beruházással is férőhely növekedést biztosító campinget és motelt a szakemberek. Az 1958-as brüsszeli világkiállításon sikerült a Belkereskedelmi Minisztériumnak moteleket vásárolnia, amelyeket a következő évben üzembe is helyeztek. Az első campingeket 1958-ban a Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal nyitotta meg kísérleti jelleggel, majd az OIT és a BIB együttműködve létesített 1959-ben 14 campinget, melyek üzemeltetését az illetékes két megyei tanács végezte. Utóbbira lásd: Balatoni camping. 4.

autós turizmus feltételeinek biztosítását értették. (Az „idegenek által használt utak mentén” vendéglátóipari egységek, servicek, benzinkutak létesítése).⁵⁴

Azaz a rendelkezésre álló forrásokat a nemzetközi turizmusba is bekapcsolni kívánt területekre koncentráltan kívánták felhasználni. Jelentős beruházást csak Budapesten terveztek, a Balaton-part esetében pedig elégségesnek tartották a legelemibb fejlesztések folytatását. A Gazdasági Bizottság ennek szellemében hozott döntése értelmében a második öt éves terv során kiemelt tervberuházás-ként Budapesten több, külföldiek elhelyezésére is alkalmas szálloda létesítéséről született határozat. A Duna-partra tervezett szállodasor helyét még 1959-ben ki kívánták jelölni. A további beruházásokat tekintve a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium javaslatai szellemében igen szűkszavúan mindössze annyi konkrétumot fogalmaztak meg, hogy Hévíz fejlesztésére a második öt éves terv időszakában fejlesztési tervet kell kidolgozni.⁵⁵

Igaz, a komolyabb balatoni beruházások egyelőre nem tűntek elsőrendű fontosságúnak, még akkor sem, ha 1958-ban már úgy fogalmaztak: nagymértékben alkalmas az ország devizabevételeink számottevő növelésére. A benne rejlő lehetőségen túl azonban ennek egyelőre nem sok jelét mutatta a tő forgalma. Míg Budapestre 1958-ban hivatalosan 17 406 nyugati vendég látogatott el, a Balatonnál mindösszesen 602-en nyaraltak a kapitalista országokból.⁵⁶ Persze ebben szerepe lehetett annak, hogy a Balaton mellett még a budapestinél is mostohábbak voltak a körülmények.⁵⁷ 1958-ban mindössze 24 szálloda, 3 fogadó, 4 turistaház állt a vendégek rendelkezésére, mintegy 1700 ágygal.⁵⁸ Az államosított szállodák és vendégházak állapota csak romlott a kommunista hatalomátvétel óta eltelt időszakban. Központi fűtéses szálloda csak Balatonfüreden és Balatonföldváron működött, olyan pedig, amelyben meleg víz is rendelkezésre állt, csak Tihanyban volt. 1959-ben nagyarányú és korszerű beruházásokként beharangozva megnyitottak a brüsszeli világkiállításon vásárolt favázás motelek, a déli parton

54 MOL-M-KS 288. f. 23/1959/7.ö.e. Közlekedés és Postaügyi Minisztérium, Az idegenforgalom fejlesztése. Előterjesztés a Gazdasági Bizottsághoz. 1959. május 26.

55 MOL-M-KS 288. f. 23/1959/7. ö.e. Gazdasági Bizottság június 8-ülés. A Gazdasági Bizottság 10.212/1959.sz. határozata Az idegenforgalom fejlesztéséről. A Balatonnak tehát korántsem szántak olyan szerepet a tőkés turizmusban, mint azt a „tő szerelmesei” már akkor remélték.

56 Idegenforgalmi adattár 1958–1965. 180.

57 1957-ben például Tihanyban azért folytatott küzdelmet a helyi tanács, hogy jusson pénz strandkabinok építésére, mert a félszigeten fürödni csak az tud, aki nem restell a part menti bokrok mögött levetközni miközben „szezonzban Tihanynak többszáz ezer vendége van. A múlt évben ezek között már mintegy ötezer külföldi is volt.” Napló, 1957. március 3. Tihanyi gondok.

58 Ritkaságszámba ment az idegen nyelven beszélő személyzet, kevés szálloda rendelkezett étteremmel, cukrászdával, bárral, és a szállóhelyeken kivételes volt a mosoda, a garázs, de még a csengő is. Major Béla, Balaton. 77–78.

Földváron és Siófokon, az északon pedig Tihanyban és Keszthelyen.⁵⁹ De még így is csak 1936 férőhely állt rendelkezésre, míg a második világháború előtt 7330. Egyrészt tehát elengedhetetlenné vált a lesújtó férőhelyhiány mielőbbi csillapítása, ennek kezelése érdekében megtörténtek az első lépések. Másrészt elmondható, hogy, a szocialista gazdaságirányítást a „szállodai jellegű” beruházások fogantatására még mindig fogékonyabbá tette a rendszerre jellemző mennyiségi szemlélet, illetve a „látványosnak” tekintett fejlesztések preferálása. Emellett az infrastruktúra kiépítése a szándék ellenére továbbra sem haladt olyan ütemben, ahogy akár a lemaradás, akár az immáron bővülő fogadókapaacitással járó forgalomnövekedést figyelembe véve kívánatos lett volna. A fentiekből következő el-
lentmondásra rámutatnak a motelépítések, amelyek kivitelezési körülményei már ekkor előrevetítették a későbbi időszak állandósuló feszültségét a fogadóképesség és az egyéb szolgáltatások hiányosságai között. Azaz a szocializmus képtelennek mutatkozott arra, hogy az idegenforgalmat komplex rendszerként kezelje, a turisztikai infrastruktúra egyes elemeit egyenrangúan fejlessze.

Ezt bizonyítja az 1959 tavaszán megjelent újságcikk, amelyben az éles szemű megfigyelő több az előbbiekre vonatkozó negatív „apróságot” állapított meg a tihanyi motel kivitelezése kapcsán. Nem értette például, ha Siófokon „menthető” is volt a „barakkszerű” építés a helyhiányra hivatkozva, Tihanyban mi szükség volt erre a megoldásra. Lett volna elég hely, mégis összezsúfolták az épületeket annyira, hogy egyik szobából a másikba látni jegyzi meg. „Külföldön a moteleket szétszórva építik, az egészség szempontjából is. Tihanyban a tervezők mégis elvetették az ilyen megoldást. A tihanyi motel mellett étterem is épül, minden a körülményekhez képest kényelmes lesz, de az ilyen szállodák járulékos kiegészítői hiányoznak. Így például, nem építenek olaj- és benzinkutat, márpedig a vendégek autósok, motorosok lesznek, és ha üzemanyagot akarnak felvenni, akkor Balatonfüredre kell autózni vagy motorozni... Tihanyban egyidőben több mint 500 ember tartózkodik majd a motelban, és közeli camping táborban mégsem építettek postahivatalt. Hiányzik a telefonvonal is. A baráti országok hasonló szállodáiban a vendég a saját szobájából is felhívhatja az otthoniakat. Ezek csupán apróságok, de kellő megfontolás mellett nem maradtak volna ki a tervekből.”⁶⁰

1959-ben a Balatonnál 24 ezer külföldi fordult meg. Ebből 2760-an tőkés országokból érkeztek, tehát a nyugatiak száma az előző évhez képest megnégysze-

59 A Motel Tihanyt 1960-ban például, a következőképpen jellemezték. A társalgója hipermodern. Modern karosszékekkel, szökőkúttal és egy nagy képernyőjű televízióval is fel van szerelve. A motel berendezései, a bútorok műanyagból készültek. A Motel korszerűsége mellett olcsó is: egy nap kétszemélyes üdülőhelyi díja étkezéssel nem éri el a 70 Ft-ot. Az elegáns étterem első látásra méregdrágának tűnik, az árak mégis csak másodosztályúak. A hónap elején 140–150 nagyrészt Ausztriából érkezett gépkocsi parkírozott körülötte. Nem véletlen tehát, hogy a szezonra már előre minden helyet lefoglaltak a külföldiek, lelkendezett a sajtó. Napló, 1960, június 12. Motel Tihany.

60 Napló, 1959. április 2. Új színfoltok a Balaton-parton.

reződött.⁶¹ 1960-ban pedig ehhez képest is több mint kétszer annyian keresték fel a tavat, így számuk már 5869 főt tett ki. Emellé jött 34 000 baráti országokból érkező vendég, így összesen majd 40 000 külföldi fordult meg a Balatonnál.⁶² A sajtóban ekkor már arról írtak, hogy Badacsonyban olyan a forgalom mintha a francia Riviérán lennénk.⁶³ Valóban, rövid idő alatt nem várt mértékben nőtt a forgalom. Badacsony példájánál maradva, míg 1959-ben összességében 84 000-en keresték fel augusztusban, 1960-ban már 133 000-en. A szezon lezárultával a megyei népi ellenőrzés meg is állapította, hogy a Balaton-partján az áruellátás, a közétkeztetés a vízellátás egyaránt nem megoldott. „Nem fordulhat elő többé, hogy az Aranycsillag szállóban (Balatonfüred) szódavízzel kelljen valakinek megborotválnia”, magyarázkodott például Major Béla a BIB főtitkára. Húst Budapestről kellett hozatni, ami előfordult, hogy már a szállítás alatt megromlott. Meleg ételhez egy-másfél óra várakozásnál előbb nem lehetett jutni. „A táblát tehát, hogy megtelt bízvást kitehetjük,” foglalták össze a jellegzetes tüneteket, amelyek egyértelműen bizonyították, hogy a tó turisztikai infrastruktúráját tekintve „túlterhelte” vált, még ekkora forgalomnövekedésre sem volt felkészítve.⁶⁴ Az ezt követő események, a tudatosan megindított turizmus által ébresztetett, részben nem várt újabb kihívásokkal való szembenézés, illetve az azokra adott válaszok már egy következő dolgozat tárgyát képezhetik.⁶⁵

Az idegenforgalmat tehát elsősorban a fizetési mérleget, valamint az ország nemzetközi minősítését javító eszközként kezelték. A hazai adottságokat nagyobb mértékben figyelembe vevő szocializmusépítés meghirdetése, az egyéni kezdeményezés, a szaktudás, az anyagi érdekeltség, a magánszektor nagyobb mértékű elismerése biztosíthaták, hogy a turizmus, illetve a korábban eltávolí-

61 A fokozatos forgalomnövekedés, illetve a beruházások hatására az a tó fejlődését egyébként kritikusan szemlélők is kihangsúlyozták, hogy az üdülőterület évről évre gazdagodik, az európai fürdőhelyek színvonalára emelkedik. „Ami most készül a Balaton-parton, az már európai szintű, és a tervek szerint a következő esztendő, az 1960-as lesz a Balaton idegenforgalmának nagy éve.” Lásd: Uo.

62 Idegenforgalmi adattár 1958–1965. 166–181.

63 Napló, 1960. június 26. Nemzetközi élet Badacsonyban. Hiszen csak júniusban 1171 külföldi kereste fel. Még holland beszéd is hallható volt. Erre a „rohamra” az idegenforgalmi kirendeltség nem is volt felkészülve, így napokon belül elfogyott a bőröndvignetta, adta hírül a sajtó.

64 Lásd: Napló, 1960. augusztus 2. A Balaton-menti étkezésről. Napló, 1961. január 28. A Balaton-part problémáiról tárgyalt a megyei népi ellenőrzési bizottság. Napló, 1961. március 19. Autós strand Füreden – Új híd Tihanyban.

65 Csak röviden utalunk rá: annak ellenére, hogy évről évre büszkén hirdették a „nagyarányú fejlesztéseket”, 1957–62 között mindösszesen 53 km hosszú vízvezeték és 21 km hosszú csatornahálózat, 4 szennyvíztisztító telep épült, és 1962 tavaszán még mindig ugyanazok voltak a célok, mint évekkel ezelőtt, a sajtó arról tudósít, hogy folyamatban van a víz, csatornahálózat, szennyvíztisztítók fejlesztése. Előbbiről lásd: Major Béla, Balaton. 75–76. Dr. Kovács László–Takács János, Az idegenforgalom alakulása és fejlődése Magyarországon 88. Utóbbiról: Napló, 1962. március 18. Rövidesen nyilvánosságra kerül a Balaton idegenforgalmi fejlesztési terve.

tott szakemberek esélyt kapjanak annak bizonyítására, hogy az idegenforgalom a magyar népgazdaság eddig méltatlanul elhanyagolt területét jelentette.

Megállapíthatjuk azonban, hogy az előbbieken ismertetett körülmények között már korán kiütköztek a rendszer jellegéből fakadó alapvető ellentmondások, melyek gátolták, hogy a turizmus szférája szervesen, a lehetőségekkel arányban fejlődjön. Az ideológiailag determinált, illetve a rövid távú haszon reményében eszközölt gazdaságfejlesztési prioritások pedig nem, hogy felszámoltak volna bizonyos egyenlőtlenségeket, hanem későbbi feszültségek további magjait hintették el. Ezek a szocializmus alapvető belső politikai-gazdasági inkonzisztenciáiból fakadtak, amelyek akadályozták, hogy az idegenforgalom a neki szánt szerepet akár ekkor, akár a későbbiekben, maradéktalanul betöltse.

BIBLIOGRÁFIA

- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964.
- BEREND T. IVÁN, Gazdasági útkeresés 1956–1965. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1983.
- DR. KOVÁCS LÁSZLÓ–TAKÁCS JÁNOS, Az idegenforgalom alakulása és fejlődése Magyarországon 1945–1965. Panoráma, 1966.
- DR. SZAUER RICHÁRD, Balatoni camping. Országos idegenforgalmi Tanács, 1960.
- FÖLDES GYÖRGY, Az eladósodás politikatörténete. Maecenas Könyvkiadó, 1995.
- Földes György, Kádár János külpolitikai nézetei 1957–67. In: Magyarország helye a 20. századi Európában. Szerkesztette: Pritz Pál. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2002.
- Huszár Tibor, Kádár János politikai életrajza. II. Budapest, Szabad Tér kiadó, Kossuth, 2003.
- Idegenforgalmi adattár 1958–1965. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1966.
- IVÁN GIZELLA, Feketén, fehéren a turizmusról. 2004.
- KORNAI JÁNOS, A szocialista rendszer. Budapest, Heti Világgazdaság Kiadói Rt, 1993.
- KUDAR LAJOS, Turizmusunk története dióhéjban. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2003.
- MAJOR BÉLA (szerkesztette), Balaton. Panoráma, 1963.
- Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005–2013. Budapest, Magyar Turisztikai Hivatal, 2005.
- TAR KÁLMÁN, A Balatontourist első 50 éve, 1951–2001. Veszprém, Balatontourist Rt. jubileumi évkönyve, 2001.
- TISCHLER JÁNOS, Az Onódy-ügy, 1964. In: „Hatvanas évek” Magyarországon. Szerkesztette: Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2004.
- Törvények és Rendelet Hivatalos Gyűjteménye, 1963. Budapest, 1964.
- Törvények és Rendelet Hivatalos Gyűjteménye, 1964. Budapest, 1965.

*

Veszprémmegyei Népújság. A Magyar Dolgozók Pártja megyei pártbizottságának lapja.
Középdunántúli Napló. Az MSZMP Veszprém Megyei Bizottsága és a Megyei Tanács lapja.
Magyar Országos Levéltár: M szekció, Központi Szervek, Magyar Szocialista Munkáspárt iratai.
5., 15., 23. csoport.